

בדין אבקת חלב - עכו"ם*

הנה חלב בהמה טמאה או טריפה אסור משום דכל היוצא מן הטמא טמא, כמבואר בבכורות (ה:). וילפינן מדכתיב את הגמל, שנאמר ב' פעמים, אחד לאיסור עצמו ואחד לאיסור חלבו, ואם אינו ענין לבשרו תנהו ענין לחלבו. אך חלב בהמה טהורה מותר, אף שיוצא מהחי, ואין דינו כאבר מן החי, וילפינן התם (ו:), מדכתיב, ארץ זבת חלב ודבש, ואי לאו דשרי, אטו משתבח קרא במידי דלא חזי. ובגמ' (ע"ז לה:), אמרו, חלב שחלבו א"י ואין ישראל רואהו אסור, שמא עירב בזה חלב טמא. וכ"ה בטור ובש"ע (סי' קא ס"א, וסי' קטו ס"א). ואף אם החלב הטמא ניכר קצת, חששו חכמים לעירוב מעט חלב טמא, או לשאריות שישארו בכלי שבו הגוי חולב. וכן בגבינה חיישי' לצחצוחי חלב.

ויש לחקור בהגדרת איסור חלב עכו"ם, אם נחשב כדבר שנאסר במנין שאין בי"ד יכול להתירו אא"כ גדול ממנו בחכמה ובמנין, וזה ליכא בזה"ז. ודמי לחזרת הש"צ שנתקנה עבור מי שאינו בקי להתפלל בעצמו, ונתקנה להוציאו ידי חובה, ותקנה זו לא זזה ממקומה גם כיום שהכל בקיאים להתפלל בעצמם. וכמבואר בתשובת הרמב"ם. או דילמא שהוא בכלל גזרה שנגעה למציאות מסויימת, והדבר תלוי בנסיבות, ואם כיום הנסיבות מראות שינוי במצב, יהיה אפשר להקל.

והנה הרדב"ז בתשובה (סי' עה) כתב, שחלב גוי לא נאסר במנין אלא משום חשש תערובת חלב טמא. ע"ש. ולד' במקומות שאין חלב טמא מצוי, או שהוא יותר יקר מחלב טהור, או שאין בהמה טמאה בעדר, יהיה אפשר להתיר חלב שחלבו גוי ואין ישראל רואהו, דהא בכל כה"ג ליכא חששא שיערב חלב טמא בחלב. וכ"כ בשו"ת הרשב"ש (סימן תקנד). וכ"כ הפרי"ח (סי' קטו סק"ו), ושכן המנהג באמסטרדם, ושכן נהג בעצמו להקל. ע"ש. וכ"כ האור החיים הק' בפרי תואר (שם סק"א) דאפי' יש בהמה טמאה בעדרו, חלב עכו"ם מותר, משום שחלב בהמה טמאה נמכר בדמים יקרים לשריהם ולגדוליהם, ובודאי שלא יערבנו בחלב טהור.

גם המהר"ש דוראן בשו"ת חוט המשולש (סי' לב) כתב סברא זו, והוסיף עוד לאידך גיסא, שחלב טמא מאוס הוא בעיניהם, וגנאי לחלוב בהמה טמאה. וכ"כ בשו"ת זכור לאברהם אביגדור (סי' ד').

ויש מי שהעיר על דבריהם, דאף אם הגוי אינו מערב חלב טמא עם החלב הטהור, מ"מ פעמים נשאר בכד משיורי חלב טמא, שבודאי אינם מקפידים על זה, ומתערב עם החלב הטהור. וכ"כ בס' מזמור לדוד (דף קט). אולם הרשב"א בתורת הבית (שער ר') כתב, שחלב טמא מאוס בעיניהם, ולפי זה מסתברא דאמנקיותא קפדי ושוטפים הכלי בין זה לזה. ע"ש.

ואמנם בשדי חמד (אס"ד מע' חלב של נכרי) הביא בשם הרשב"א ומהר"י מברונא (סי' עח) שכתבו, דחלב עכו"ם הוא דבר שנאסר במנין בין איכא דבר טמא בעדר, ובין ליכא דבר טמא בעדר. ע"ש.

וכך יש לתפוס לדינא לאסור חלב שחלבו גוי ואין ישראל רואהו בכל אופן, כדמשמע מלשון הש"ע הנ"ל. וכן פשטה ההוראה באר"י וגלילותיה, וכמ"ש מרן החיד"א (בשיו"ב סי' קטו). ובפתח הדביר ח"ב (ר"ס קצו). ובתשובת המהרשד"ם (ס"ס נא) כתב, וזאת ועוד אחרת, כי מי הוא אשר עינים לו ואינו רואה כי בעווה"ר ענין זה דגבינת עכו"ם רפוי בזה"ז, ובחלב שחלבו עכו"ם ואין ישראל רואהו

* שיכתוב מתוך הרצאה בכנס הכשרות תשע"ג.

מזלזלים מקצת מבני עמנו, ועתה המהפך בזכות אותו הרשע נותן יד לפושעים, כי אחר שיצא הקול בעיר מעדים ג' העידו עליו שרוב החלב שלו היה מחלב מחלבו עכו"ם ואין ישראל רואהו, ושהיה קונה חלב מגויים ומערבה בתוך הגבינה העשויה ע"י ישראל וכו', ואפי' שלא היה הדין לאסור ראוי לאסור, וכהא דאמרין בפרק כל הבשר רב בקעה מצא וגדר בה גדר. ופרש"י, שראה שהיו מזלזלים בבשר בחלב והחמיר עליהם ואסר את הכחל. ואע"ג דהתם הוי איסור דאורייתא והכא הוי איסור דרבנן, כבר מצינו שחכמים עשו חיזוק לדבריהם יותר משל תורה. והדבר הקל והכותל הרעוע צריך להעמיד ולחזק יותר. ע"ש.

ונפ"מ בחקירה הנ"ל לגבי ארצות שקיים בהם חוק האוסר לערב סוגי חלב זה בזה, אם אפשר לשתות חלב עכו"ם. אחר שהגוי חושש מלערב חלב טמא עם החלב הטהור. ודין זה תלוי אם הא דאסרו חכמים חלב עכו"ם הוא בכלל דבר שנאסר במנין, וממילא אף שבטל הטעם לא בטל הדין, דכל דבר שנאסר במנין צריך מנין אחר להתירו, או דאיסורו רק משום חשש תערובת חלב טמא, וממילא כל שיש איזה טעם המסיר חשש תערובת חלב טמא, יהיה אפשר להתיר חלב עכו"ם באופנים אלו. ויש מהפוסקים שאכן רצו להתיר חלב עכו"ם במדינות שחוק הממשלה אוסר לערב סוגי חלב, על סמך דברי הרדב"ז (סי' עה) והפר"ח, דחלב אינו דבר שנאסר במנין, רק הטעם משום שמא עירב בו העכו"ם חלב טמא, ועל כן במקום דלא למיחש להא יש להקל. דבכה"ג מעיקרא לא אסרו חלב עכו"ם.

והחזו"א כתב, [והובאו דבריו בספר תורת היולדת (פ"ח הערה ה'), ובשו"ת קנין תורה בהלכה ח"א סי' לח], דכשיש פיקוח הממשלה על החלב שלא יערבו חלב טמא והם צפויים לעונש על הזיוף, יש מקום לומר דהוי כשפחות החולבות דמירתת, וכיושב בצד העדר וכשהוא עומד הוא רואה. ע"כ.

ואף שהחזו"א איש כתב בלשון "יש מקום לומר", הנה מצינו לכמה אחרוני זמנינו שכתבו להקל בזה יותר, וכמ"ש בשו"ת אגרות משה (ח"א מיו"ד סי' מז) וז"ל: בדבר החלב של חברות במדינתנו אשר יש פיקוח ממשלה, ואם יערבו חלב בהמה טמאה יענשו וגם יסגרו את העסק, ובודאי מירתתי מלערב חלב טמא, יש טעם גדול להתיר אף בלא שיטת הפר"ח, משום דהעיקר ידיעה ברורה הוא כראיה ממש, כהא דשבועות (לד.). וזהו גדר אנן סהדי. ואף לעדי קיום דקידושין, שאף שלא ראו אלא היחוד, הוי כראו את הביאה ונעשית אשת איש גמורה אף לחיב עליה מיתה. וכן אמרו חזקה אין אדם עושה בעילתו בעילת זנות לענין שלא להצריכה גט משני, ונחשב כראייה ממש. ויש ידיעה בנפשות דנחשב כראיה ממש, כגון שראו כדרך המנאפים, אף שהחיוב הוא רק על ביאה ממש. ולכן בחלב שחלבו עכו"ם ואין ישראל רואהו, יש להתיר גם בישראל יודעין ידיעה ברורה דהוי כראיה. שהרי אם יערבו חלב טמא יענשו ויצטרכו לסגור העסק שלהם, שהוא ריוח של סך גדול. והממשלה משגחת עליהם. וסיים שם, אבל מ"מ לבעלי נפש מן הראוי להחמיר, ואין בזה משום יוהרא, וכך אני נוהג להחמיר על עצמי. אבל מי שרוצה להקל הוא עושה כדינא, ואין להחשיבו כמזלזל באיסורין.

וע"ש (בסי' מח) שכתב, דאף שהממשלה מענישה רק בסך מועט, וגם הם מקבלי שוחדא, מ"מ אין להם שום ריוח בשביל מה להיענש וליתן שוחד. ובודאי שאם יצטרכו ליקח פועלים לחלוב סוסים וגמלים וחזירים יצטרכו לשלם להם הון רב, וגם לשחד כל הפועלים שישתקו, ולכן אף שהעונש קטן המיקל בזה יש לו ע"מ לסמוך. ע"ש. וכ"כ בספר יצחק ירנן (שחיבר, סי' עט) דבעיר שקשה מאד להשיג חלב ישראל יש להקל. אבל בעיר חלאב שהיו העזים מצויות תמיד אצל הבתים, כולם היו קונים רק מהחלב הזה שחולבים בפני הישראל.

אולם בשו"ת מנחת יצחק ח"י (סי' לא אות טו) כתב להעיר על ספר תורת היולדת הנ"ל, שלא היה צריך להביא דבר זה בספרו בשם החזו"א כאילו היא הלכה פסוקה, שידוע שרוב החרדים לדבר ה' נזהרים עד מאד בחלב עכו"ם, אף בזה"ז, אפי' לקטנים, וראה אריכות בזה במנחת יצחק ח"א (סי' קלח), ובח"ב (סי' כא).

גם בשו"ת קנין תורה בהלכה כתב, דאין שום צד להתיר בזה, ומה שרצו לסמוך על הרדב"ז, הנה מרן החיד"א ביוסף אומץ (סי' סד) הביא מתשו' הרדב"ז (סי' ב' אלפים רצה) שאסר לאכול חלב חמוץ של נכרים שקורין ייגורטי, והביא ראיה מגבינה שנאסרה במנין, וכ"ש חלב. ע"כ. ובשד"ח (אס"ד מע' חלב נכרי). הביא בשם הרשב"א דסובר, דכל המנויין במשנה (ע"ז לה). כולם נאסרו במנין. ובשו"ת מהר"י מברונא (סי' עח) כתב, דחלב עכו"ם הוא דבר שנאסר במנין, בין איכא דבר טמא בעדר, ובין ליכא דבר טמא בעדר. ע"ש.

וכתב בשד"ח שם, דכמעט כל חכמי הספרדים סוברים כן, דבכל אופן חלב עכו"ם אסור משום דבר שנאסר במנין, אפי' יהיה לנו ידיעה ברורה שלא נתערב חלב טמא. וגאוני ספרד שבדורו של הפר"ח נתווכחו עמו, ושגם באמשטרדאם המנהג לאסור. וכיון שהרדב"ז סותר את עצמו בזה, א"כ בודאי אין ראיה להקל, ויש לעשות כדעת ר"ה פ, וכמ"ש בשד"ח.

גם החת"ס (יו"ד סי' קז) צווח ככרוכיא דח"ו להקל בזה, משום דחז"ל גזרו ואסרו במנין כל חלב שאין ישראל רואה החליבה, או יכול לראותה, אפי' ליכא חשש דבר טמא, כמו החולב לגבן, מ"מ החלב אסור. ולו יהא דאיכא דעת הרדב"ז, עכ"פ הא איכא דעת רש"י בגמ', ותשובת רש"י, ועוד פוסקים, דס"ל לאסור. והרמ"א כתב כוותיהו. וכבר קיבלו אבותינו עליהם כאותה דעה, ואסור עלינו בני אשכנז מדינא, ואין לו התרה, וקרוב בעיני נדר דאורייתא. ע"כ.

גם מרן אאמור"ר זיע"א בביקוריו בארה"ב היה מחמיר על עצמו שלא לאכול מאכלי חלב גוי, אף שחוק המדינה שם אוסר לערב סוגי חלב. ובפרט במקומות שעסק החלב הוא של הממשלה עצמה, וכיון שהם בעלי העסק אין בהם אימון, וכמבואר בתשובת הנו"ב (או"ח סי' סו), דאטו איכא נאמנות הערכאות בדבר שנוגע להם לעצמם. ע"ש. ועכ"פ נראה שאלה הדברים שם בקביעות וקשה להם להחמיר בזה, ואין באפשרותם להשיג חלב ישראל, הסומך על דברי החזו"א והאג"מ הנ"ל, יש לו ע"מ לסמוך להקל בזה.

ואמנם לגבי אבקת חלב של גויים שמערבים בשוקולד וכדו' [עם הכשר מהרבנות], מעיקר הדין אין בזה איסור משום חלב עכו"ם, אחר שידוע שעושים אבקה זו מחלב פרות. ומותר לאכול שוקולד זה. אולם עם כל זה ראוי ונכון להחמיר בזה. וכך נוהגים החרדים לדבר ה' שאינם אוכלים מאבקת חלב עכו"ם, ותבוא עליהם ברכת טוב. וכן ראוי לנהוג. אך לקטנים יש להקל גם במיני מתיקה. ולגבי אבקת חלב י"ל דגזרת חכמים היתה על חלב שחלבו עכו"ם, אבל לא על תערובת של אבקה שכבר מעורבת במוצר שלפנינו, ופנים חדשות באו לכאן. ולגדבי אבקה א"ז דבר שבמנין אליבא דכו"ע, ונשאר רק החשש כשלעצמו דאולי מעורב בו חלב טמא, וכדי להפיג חשש זה די במה שהרבנות תברר שמדובר באבקה הנעשית מחלב פרות בלבד על פי החוק האוסר לערב סוגי חלב עם חלב פרות. ויש עונשים כבדים על העובר על חוק זה, שהוא בבחינת אומן לא מרע אומנותיה. ודומה לזה דנו האחרונים לענין חמאה של עכו"ם, ויש שטענו דרך ליקח חלב של עכו"ם ולעשות גבינה זה היה בכלל הגזרה דחלב של עכו"ם, אבל הגזירה לא היתה על דיני תערובות, וממילא על מה שלא היתה הגזרה חזר הדין דדבר שאין לו עיקר מן התורה בטל ברוב, וכמ"ש כן בשו"ת לבושי מרדכי (סי' כב)

בתשובה להגרי"א הרצוג זצ"ל עוד בהיותו בדובלין. וכתב עוד, דאף שידענו שכונת העכו"ם היתה לעשות הגבינה או החמאה, אעפ"כ לא חל עדיין הגזרה כל זמן שהישראל לא לקח, ואם העכו"ם עושה חמאה מותר, ולכן היכא דאין לחשוש לתערובת כמו בזמן הזה נשאר האיסור רק משום דבר שבמנין, וא"כ היינו דוקא מה שהיה בפירוש הגזירה, היינו דהישראל יקנה חלב העכו"ם לעשות חמאה, אבל חמאה של עכו"ם הא לא נאסר במנין, ממילא החמאה מותרת אחר שאין לחשוש משום תערובות. ע"ש.

גם בשו"ת זקן אהרן וולקין ח"ב (סי' מד) כתב, שיש להתיר אבקת חלב אף לגדולים, משום דחשש דבר טמא לא שייך בביח"ר גדול כזה, ובפרט שדבר טמא אינו מצוי בינינו, ומשום דבר שנאסר במנין נמי אין לאסור, דכיון שנעשה לאבקה, פנים חדשות באו לכאן, ואינו בכלל הגזירה. והביא דבריו בשערים המצויים בהלכה ח"א (סי' לח סעיף יב).

והגאון החזון איש (יו"ד סי' מא סעיף ד') כתב, דאבקת חלב אינה ענין לגבינה וחמאה, דגבינה נעשית על ידי הפרשת המים מן הגוש, והפרשה זו נעשית על ידי החימוץ שנותנים בחלב, והחמאה נעשית על ידי תנועה ונדנדוד של החלב, או על ידי חימום על האש לקלוט את השומן הקפוי, וטבע של ענינים אלו אינו בחלב טמא. אבל אבקת חלב נעשה על ידי אויר חם ויבש והלחות של החלב כלה באויר, והיבש של החלב נשאר. ופעולת זאת אין לה צורך לטבע של הפרשה, ואפשר לייבש כל דבר לח, ואפשר לייבש חלב טמא כחלב טהור, ויש כאן חשש של חלב טמא לגמרי או לתערובתו, ואין הבדל בין חלב עכו"ם לאבקת חלב. ואמנם כשיש פיקוח ממשלתי על החלב שלא יערבו חלב טמא בחלב טהור, והם צפויים לעונש על הזיוף, יש מקום לומר דהי כשפחות החולבות דמרתות, וכיושב בצד העדר וכשהוא עומד הוא רואה, והפרי חדש כתב, שאם החלב טמא הוא ביוקר, יש להתיר כמו במורייס וכו'. ואף למאי דקיימא לן לאסור, היינו משום חלב דביני אטיפי, אבל אם היה אפשר להבטיח מחלב טמא לא היו אוסרין, וכן התירו באין בעדרו בהמה טמאה, וביושב בצד העדר וכו', ואם אין בכל העיר בהמה טמאה הדין נותן דהוי כאין בעדרו טמאה ויושב בצד העדר וכדברי הפרי חדש. וע"ש עוד. ומבואר מדבריו שדעתו להקל אף בחלב עכו"ם כשיש פיקוח ממשלתי שלא לזייף. והוא הדין באבקת חלב.

אלא שבשו"ת קנין תורה בהלכה חלק א' (סימן לח) כתב בכוונת החזון איש, שלא התיר בזה אלא בימי המצור אחרי המלחמה, שלא אכלו בשר או דגים, ולכן היקל בזה לחלשים שלא יגיעו לידי סכנה. וכן שאל לסטייפלר זצ"ל ואמר לו שכן צריך לפרש בדברי החזו"א. ומה שתלו באילן גדול החזו"א, הנה גם הוא לא כתב אלא בלשון יש מקום לומר, ועיין בפתחי תשובה (אהע"ז סי' קנד סק"ח) שכתב, דלשון אפשר היינו דאין בדבר החלטיות. ובלא"ה כבר כתב בצמח צדק דאפי' יבא אליהו אין שומעין לו. ולהחתם סופר הוי כנדר דאורייתא. ע"ש.

וגם הגר"י וועלץ [הנ"ל] שמע כן מפי החזון איש, שלא היקל בחלב עכו"ם אלא לילדים קטנים או לילדות הנמצאות בתוך שלשים יום ללדינתה שדינה כחולה. אבל בשאר אדם אין היתר.

ובשו"ת הר צבי (חיו"ד סי' קג-קד) נשאל ע"ד אבקת חלב תוצרת ארה"ב, והשיב בארוכה לצדד בכוחא דהיתרא, דאבקת חלב איננה בכלל הגזירה לא בחלב ולא בגבינה, ולא נאסרה במנין, ולכן מכיון שתנאי הבית חרושת מפורסם שאבקה זו נעשית דוקא מחלב פרה ולא ממין אחר, זה מותר, ובפרט שיש עונש על המזיף, לכן אין מקום לאסור את המותר ולעשות גזירות מעצמנו, והוא עדיף מחמאה, ולכן יש לומר דאבקת חלב כולי עלמא מודים דמותרת היא לאכילה. ע"ש"ב.

גם בשו"ת ישכיל עבדי ח"ה (יו"ד סי' ט') כתב, דבענין אבקת חלב, מכיון שהאבקה נעשית על ידי נכרי, הוה ליה כעשיית הגבינה בידי נכרי לצורך ישראל, דלא באו לידי ישראל באיסור בעינייהו, רק אחר שנקרש, דהיינו אחר עשיית האבקה, שנקרש החלב ונעשה אבקה, ושפיר מותרת לישראל בדיעבד לדעת הרמ"א. וטעם המחמירים באבקת חלב הוא מחשש שאולי אלים כח האש של המכונה שעושה האבקה, שאפי' חלב טמא יכולה להקפות, גם מטעם דאף שנקרש ע"י גוי, הרי אחר שחזר ונעשה חלב חזר לבירייתו, ואיסורו הראשון. אמנם כבר עמד ע"ז בשו"ת הר צבי הנ"ל, והוכיח במישור דאין מקום לחששות אלה. וסיים שם, שאיני רואה מקום חשש בעשיית גבינות מאבקה, ואפי' בחלב ממש מאבקה, כבר העלו להתיר בפרט בזמנים אלה וכו', וכן כתב בשו"ת ישיב משה ח"א (סי' רט) להתיר בפשיטות, באומרו דלא חיישינן לתערובת חלב טמא באבקה, כיון דחלב טמא הוא ביוקר וגם אינו מצוי וכו'. וכתב עוד, שאין לחוש שיבואו להתיר כל חלב שחלבו גוי ואין ישראל רואהו, שזה בכלל גזרה חדשה, ואין אנו יכולים לגזור גזרות מדעתנו. ע"ש. גם בשו"ת דבר יהושע (יו"ד סימן יז) העלה להקל באבקת חלב. ע"ש.

גם בשו"ת ציץ אליעזר חט"ז (סי' כה) בתשובה למרן אאמו"ר זיע"א, העלה להקל בנידון שוקולד המעורב בו אבקת חלב, וכתב שיצא למחלבות המייצרות אבקת חלב עבור השוקולד [מחלבה אחת] והתברר ללא פקפוק וללא כל חשש כי הכל מיוצר מחלב פרות טהור, ללא שום תוספת איזה שהיא. וקיים בשוויצריה איסור חמור מטעם הממשלה של תוספת איזו שהיא [מחוץ לחלב] לאבקת החלב. ונידון השוקולד עדיף מנידון הרב לבושי מרדכי, שהרי כאן מלבד האבקת חלב הרי מעורבים במוצרי השוקולד עוד חומרים אחרים כשרים בתכלית ההידור, והמה צמחיים ללא שום חשש כלל של עירבוב שומן או איזה יסודות אחרים מן החי. ועל סוג כזה בודאי לא דיברו חז"ל, ולא היה זה בודאי בכלל גזירת הדבר שבמנין [אפי' למ"ד שגזירת החלב של עכו"ם נחשבת לגזירת דבר שבמנין]. והגם דההיתר בזה הוא ברור מ"מ לשופרא דמילתא ומהיות טוב יעמידו משגיחים לא רק בשעת ייצור השוקולד, ובשעת ייצור אבקת החלב עבור השוקולד, אלא לשמור בעת החליבה, ע"ש.